

MARIANA ORAVCOVÁ, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

ORAVCOVÁ, M.: Philosophy in the Period of Existence of Trnava University. *Filozofia* 37, 1982, No. 2, p. 194—204

In the presented contribution methodological procedures of historical-philosophical investigations are made concrete in the source materials of Slovak philosophy in the 17th and 18th century during the activities of Trnava University. The author analyzes the social-historical, cultural context and the immanent philosophical tradition as determinants, constituting the character of philosophy in this period. She also deals with problems of the united division into periods of the history of Slovak philosophy.

The foundation, the activities and aims of Trnava university were realized in the parallel way on two levels: the social-political and professional-cultural one. This twofold orientation was projected into the content and form of cultivating philosophy in the most decisive way. Throughout the whole history of philosophy on Trnava university it was this duality of the obligatory religious and scientific-theoretical postulate as an horizontal axis, along which contradictional development took place. In evaluating the progressiveness and development of the philosophy of this period in Slovakia the tension following from the contradiction between the initiatives of philosophical-theological character and those in the modern natural science and the overcoming of this contradiction was, therefore, of great importance.

Vzhľadom na to, že za uplynulé obdobie výskumu dejín slovenskej filozofie okrem teoreticko-metodologických a ideových polemík vznikli *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie*, *Prehľad dejín slovenskej filozofie* a tiež väčší počet samostatných monografických štúdií, keď dnes pri príprave syntetických dejín slovenskej filozofie znova stojíme pred metodologickými problémami ich výskumu, uvedomujeme si, že práve tieto početné konkrétne analýzy jednotlivých období, škôl, postáv zásadne ovplyvňujú naše metodologické úvahy.

Dnes sa už nemusíme obmedziť na metodologické úvahy *len* na najvšeobecnejšej rovine (a rešpektovanie existujúceho konkrétneho historického materiálu nám to dokonca ani nedovoľuje), t. j. hovoriť len o marxistickom chápaní dejín filozofie vzhľadom na jeho odlišnosť od buržoáznych koncepcií, len všeobecne o dejinnofilozofickom procese ako procese vzniku a vývoja dvoch globálnych filozofických smerov a len o ich nezlučiteľnosti, nezmieriteľnosti, boji na jednej strane a o špecifickom predmete, metódach filozofie ako vedy v opozícii k iným vedám, o formovaní vlastného kategoriálneho a pojmového aparátu, o kontinuite a samostatnom vývoji filozofie zasa jednak voči ostatným typom poznania a aj abstrahujúc od nefilozofických vplyvov na druhej strane.

Úlohy našej súčasnej etapy historicko-filozofického výskumu nás zaväzujú konkretizovať všetky tieto všeobecné metodologické smernice marxistickej filozofie na nový a ďalší pramenný materiál, a to v súlade

s takými zásadami dialektického poznávania, ako je dialektika všeobecného a konkrétneho, kategória protirečenia, určujúce nielen miesto konkrétneho filozofického učenia, príp. postavy, ale špecifikujúce práve jeho jedinečnú, neopakovateľnú podobu a hierarchiu jeho bližších i vzdialenejších determinánt, aby sme uviedli aspoň niektoré metodologické premisy, ktoré doterajší výskum priniesol a nerozmnožovali ich o ďalšie.

Ozrejmíť pôsobenie trnavskej univerzity, konkrétne obsah a dosah výuky filozofie a jej spoločensko-kultúrny význam možno len zaradením do konkrétneho dobového kultúrneho kontextu a do síce vzdialenejšej, sprostredkovanej, ale rozhodujúcej a určujúcej spoločensko-historickej situácie.

To, že sa v pol. 17. stor. u nás po stopäťdesiatročnej prestávke znova začala pestovať filozofia na odbornej, profesionálnej úrovni univerzitného vzdelania, je výsledkom „objektívne značne diferencovanej úrovne spoločenského pohybu, ale aj subjektívnej teoretickej schopnosti obnažovať stimulujúce rozpory tohto pohybu“. (7, s. 328)

Revolučné sociálne a ideové prúdenie, navodené v 16. stor. reformáciou, sa po takmer storočnom boji etablovalo vo všetkých sférach života spoločnosti a v nadvstavbovej oblasti vyvolalo okrem iného naliehavú potrebu konfrontácie protestantizmu a katolicizmu na teoretickej úrovni. Výrazom snáh naplniť túto potrebu je takmer súčasné úsilie najprv protestantské (a ako reakcia naň, podmienená politicko-hospodárskym i nábožensko-kultúrnym bojom), potom i katolícke o založenie škôl najvyššieho typu.

Charakter tohto spoločenského pohybu, hoci navodený, vedený a sublimovaný do náboženskej formy, svojím obsahom zasahuje rozhodujúce — hospodárske, politické, ideové — štruktúry spoločnosti, vyvoláva zákonite zodpovedajúcu reflexiu v duchovnej sfére spoločnosti. To síce znamená pre vývoj filozofie jej inštalovanie na trnavskej univerzite, inštitúciu budovanej aj so zámerom ideologickým — rekatolizačným, ale pre profesionálny charakter filozofie ako samostatnej teoretickej disciplíny to prináša zároveň jej voľnejší vzťah k scholastike a primknutie k prírodovedným názorom súdobej filozofie a vede ako výrazne pokrokové atribúty, i keď neznamená revolučný prelom v duchovno-teoretickej oblasti, rozchod so scholastickým dedičstvom či iniciáciu materializmu.

Charakter filozofie tohto obdobia spoluutvárali i ďalšie determinanty.

Na rozvoj slovenskej kultúry v 17. stor. malo pozitívny vplyv aj to, že Slovensko bolo jedinou neobsadenou časťou Uhorska Turkami. Tým zákonite stúpol význam slovenského etnika v živote uhorského štátu, a to aj v oblasti kultúry, jazyka. Na *tomto* území sa zakladali školy,¹ z tohto

¹ V tomto období možno zaznamenať nebývalý rozmach školstva. Napr. len v samotnej Trnave bolo r. 1616 obnovené jezuitské kolégium, 1613 založil Pázmány vysokú

územia sa grupovali poslucháči i učitelia, a tak mali Slováci v tomto období zákonite prevahu, čo sa ukázalo i neskôr v 18. stor. pri iniciatíve bernolákovcov v spisovnom jazyku.

Ďalej nemožno obísť skutočnosť, že v 17. stor. sa ešte v celej Európe vyučovalo v duchu scholastických a humanistických tradícií, hoci už sa zrodil descartovský racionalizmus a veda sa utvárala v intenciách Kopernika, Newtona. Uhorsko nebolo výnimkou, ibaže tu sa kontinuita scholastickej tradície nespretŕhala pôvodnými iniciatívami ani v období renesancie, ani za reformácie. Novovzniknuté katolícke školstvo ju nevyhnutne integrovalo a pokračovalo v nej, pretože ako súčasť protireformačného hnutia viazalo svoju existenciu na znovuzískanie postavenia katolíckej cirkvi v krajine. To však zároveň nezostal a vzhľadom na spoločensko-politickú situáciu a kultúrno-výchovné potreby ani nemohol byť jediný dôvod existencie či cieľ jeho pôsobenia.

Založenie trnavskej univerzity súčasne spĺňalo úlohu odčiniť kultúrny nedostatok uhorského štátu, ktorý nemal vysokú školu. Takto sa malo umožniť príslušníkom štátu bez ohľadu na národnosť (a na začiatku pôsobenia univerzity i bez ohľadu na náboženstvo) vzdelanie univerzitného typu a mala sa tak vychovať cirkevná i laická inteligencia.

Toto konkrétne spoločensko-politické a odbornovo-kultúrne poslanie, toto podvojné zameranie sa rozhodujúcim spôsobom premietlo do obsahu i formy fungovania trnavskej univerzity a stalo sa určujúcou determinantou aj pestovania filozofie. V celých dejinách výuky filozofie na trnavskej univerzite je práve táto podvojnosť — ako chceme ďalším výkladom dokumentovať — záväzného náboženského a vedecko-teoretického postulátu akoby horizontálnou osou, na ktorej sa odohráva protirečivý vývin.

Ak zohľadníme tieto determinanty, aj pre charakter filozofie 17. a 18. stor., ako aj pre staršie dejiny filozofie na Slovensku vôbec, vychádza, že je to filozofia nepôvodná, nemá charakter čistej systémovej filozofie veľikánov, prípadne ich nasledovníkov, škôl. Filozofická produkcia tohto obdobia má formu kompendií — učebníc. Rozvíja sa bez špecifickej nacionálnej ideovej tradície, ktorá by sa aspoň sporadicky vynárala ako jednotliaca. S európskou filozofiou súvisí sprostredkovane (síce so stále menším), ale predsa len s oneskorením.

A práve tieto jej charakteristické črty nás chránia pred neadekvátne imanentistickým výkladom: odvodzovaním jedného filozofa z iného, dedukovaním z návaznosti škôl či z ducha doby a národa. Takýmto spo-

školu filozofickú a teologickú, ktorá bola r. 1642 prehlásená za studium generale secundae classis a r. 1750 za studium generale primae classis. R. 1635 vzniká trnavská univerzita a 1657 košická univerzita. Zároveň bolo založených niekoľko desiatok kláštorných škôl vyššieho typu, na ktorých sa vyučovala najprv tri roky filozofia a potom teológia. Len v 17. stor. možno doložiť existenciu studia generale napr. v Hlohovci (od r. 1653), v Uherskom Hradišti, v Košiciach (1688), Žiline, Kremnici, Nitre, Beckove, Prešove, Leviciach a ďalších mestách.

sobom by vôbec nebolo možné zrekonštruovať ani toto obdobie, ani dejiny slovenskej filozofie v takej podobe, v akej už jestvujú.

Táto charakteristika ukazuje aj na to, že filozofia na našom území sa nielenže nerozvíjala len imanentne, ale v rámci nadstavby ani nie vždy autonómne a už vôbec nie izolovane, akademicky, ale práve v determinujúcej závislosti od spoločensko-historických podmienok, v konkrétnej podobe v tomto období aj podľa cirkevnej či svetskej vrchnosti slúžiacich nariadení, smerníc, úprav, reforiem.

V tejto súvislosti je potrebné v záujme jednotnej periodizácie ohraňovať a adekvátnym pomenovaním charakterizovať toto obdobie. Treba zvážiť jestvujúce možnosti, či v dejinách filozofie postupovať v súlade s periodizáciou národných, príp. európskych dejín, alebo periodizačnú schému diferencovať podľa vlastného filozofického vývoja, prihliadajúc pritom na zákonitú dobovú podmienenosť. Iná možnosť by vychádzala z kombinovaného hľadiska, keby sme historickú periodizáciu aplikovali na obdobia, kedy by ona splývala s kultúrno-ideovou periodizáciou, napr. obdobie humanizmu a renesancie. Ale pre protirečivé a zložité obdobie od pol. 17. stor., v ktorom filozofia nadobúda na viac ako sto rokov inštitucionálnu formu a tým postupne odbornú úroveň, určitú samostatnosť a nastupuje vlastný protirečivý vývin, sa domnievame, že výlučné zdôrazňovanie označenia protireformácia by zavádzajúco napovedalo jednoznačne negatívnu charakteristiku, nepokrokovosť a výlučne náboženské a mocenské zameranie. Protirečilo by to skutočnému obsahu, orientácii a cieľom filozofickej tvorby, ako sa realizovala v tomto období. Trnavská univerzita, ktorá sa síce zrodila s poslaním pôsobiť protireformačne, toto svoje zameranie od počiatku aj presahovala. Jednak konkrétnymi spoločenskými podmienkami (od vytvorenia osvietenskej monarchie univerzitná reforma, zrušenie jezuitského rádu, skompletizovanie štruktúry univerzity), jednak vývojom v oblasti poznania — neustálym riešením protirečenia medzi scholastickou tradíciou a odozvou i integráciou novovekého filozofického a vedeckého poznania.

Preto sa domnievame, že zdôrazňovanie vedecko-teoretických snáh trnavskej univerzity v periodizačnej schéme je opodstatnené a funkčné, pretože by charakterizovalo nóvum i špecifiku filozofie tohto obdobia, odlišilo ju od predchádzajúcich období a konkretizovalo jej obsah v dobovom — protireformačnom kontexte.

Vzhľadom na to, že scholastická tradícia v Uhorsku sa nikdy nepretržila, za rozličných hospodársko-kultúrnych podmienok jestvovala v rozličných viac alebo menej rozvinutých pôsobiacich podobách, domnievame sa, že ani v zameraní trnavskej univerzity nejde o návrat k scholastike, ale o jej metamorfovanú podobu.

Pritom treba zohľadniť niekoľko rozdielov historického i historicko-filozofického charakteru.

1. Cirkevné školstvo bolo tradične nehomogénne, a to nielen organizačne, ale predovšetkým obsahovo a líšilo sa i svojím zameraním.²

2. Ani scholastika nikdy nepredstavovala homogénny prúd, ale paralelne i následne jestvovali v nej rozporné i priame protirečivé iniciatívy. (Ako dôkaz stačí uviesť napätie medzi nominalizmom a realizmom, ale aj medzi starou a novou školou v rámci nominalizmu v 12. a 13. stor. a v rámci novej školy zasa radikálne a konzervatívne krídlo zač. 14. stor., spory scotizmu a tomizmu a i.)

Podobne tomu bolo i u nás. V skúšanom období sa filozofia nepestovala iba na trnavskej univerzite a nemala výlučne aristotelovsko-tomistický charakter. V 17. a predovšetkým 18. stor. do osvietenských reforiem kulminovala i filozofia scotistického zamerania, pestovaná v rámci rádového — konkrétneho františkánskeho školstva.

V doterajších výskumoch dejín slovenskej filozofie dosiaľ chýba analýza a kritické zhodnotenie scotistickej filozofie u nás. Tento materiál bol dosiaľ neznámy pre jazykovú bariéru, no predovšetkým preto, že hoci ide o pomerne dlhú pedagogickú a v nej zahrnutú filozofickú tradíciu, filozofické diela u nás vznikali kvôli votum pauperitatis len v rukopisoch, čo značne sťažilo ich dostupnosť.

Františkánske školstvo všeobecne a vyučovanie filozofie osobitne sa nielenže neuvádza v komplexných historicko-filozofických prácach, ale ani v starších historických štúdiách, ktoré vznikli napr. k 300. výročiu vzniku trnavskej univerzity a ani v novších prehľadoch či už dejín pedagogiky alebo dejín vied na Slovensku, hoci len v samotnej Trnave jestvovalo už od r. 1633 a ďalej paralelne s univerzitou františkánske studium generale a zákonite aj ich priame, živé kontakty: či už išlo o vedecké diskusie alebo výmenu oponentov pri obhajobách záverečných prác, prednášky a pod. Na Slovensku vznikali františkánske kláštory už koncom 13. stor. O zameraní výuky filozofie si na základe knižničných fondov možno urobiť obraz až pre obdobie od 15. stor. a pomerne presné údaje možno získať z historických i vlastných filozofických prameňov pre 17. a 18. stor. Škôl, na ktorých sa vyučovala filozofia, boli u nás desiatky. Forma štúdia sa v podstate neodlišovala od univerzitného spôsobu. Obsah výuky na františkánskych školách bol však odlišný. Nariadenia odporúčali vyučovať filozofiu podľa komentárov k D. Scotovi a väčšmi pestovať špekulatívnu ako tzv. experimentálnu filozofiu. Dôsledný scotizmus i novoveká filozofia boli v príliš ostrom kontraste s teologickým svetonázorom. Nariadenia boli zrejme reakciou na výraznú dobovú tendenciu integrovať do široko chápanej filozofie nielen myšlienky novovekej prírodnej filozofie, ale prírodovedy vôbec.

Filozofické práce našich scotistov 18. stor. však dokumentujú — veľa

² Porovnaj historické práce venované problematike obsahu výuky, napr. J. Zemplénová: Dejiny fyziky na Slovensku. Bratislava 1974, s. 286 a nasl., ale i B. Varsík: Národnostný problém trnavskej univerzity. Bratislava 1938 a ďalšie.

mi podrobne, ako tomu bolo na trnavskej univerzite — nerešpektovanie nariadení, odklon od autorít, svetonázorovú rozpoltenosť a príklon k novovekej prírodovednej problematike, ba i jej integrovanie.

Opozícia scotizmu a tomizmu teda prenikla i do zamerania rádrového školstva u nás a vo výuke filozofie až do polovice 18. stor. na františkánskych školách znamenala prevahu nominalizmu, empirizmu a voluntarizmu. Ďalej tiež znamená zdôrazňovanie metodologických problémov, ako je požiadavka empirického poznávania vecí samých, dokonca experimentu socialistického i neskoršieho chápania oproti tomistickej a novoscholastickej tradícii na trnavskej univerzite popri spoločnom zachovávaní aristotelovskej tradície.

Pri skúmaní scotistickej tradície na Slovensku si však zrejme ani pre obdobie 17. a 18. stor. nemožno nárokovať na takú obsiahlu analýzu, aká bola urobená vo výskume trnavskej univerzity alebo Prešovskej školy. Na to jednoducho nemáme vždy stopy. Práve preto je hádam aj nie celkom úplný obraz osožný, aby táto súčasť našej kultúrnej histórie celkom nevymizla z obzoru poznania a dopĺňala obraz našej filozofickej tradície tohto obdobia.

Pokiaľ možno z prvého zoznámene sa s dochovaným materiálom usudzovať, táto socialistická tradícia však nepomohla pokročiť iným, radikálnejším či dôslednejším spôsobom k súdobej filozofii a vede.

Scotisti postupujú rovnako ako trnavskí autori v tom istom období po formálnej stránke vo výbere autorov, problémov, vzťahu k nim, s tým vytvárajú taktiež zámerne eklektické systémy. Od trnavských filozofov sa odlišujú azda iba v tom, že v niektorých prírodovedných názoroch akcentujú tie stránky, ktoré ich zákonite väčšmi oslovujú. Vo väčšej miere a skôr sa venujú otázke metódy ako súčasti logiky a tiež ako funkciu filozofie vzhľadom na iné vedy. Napr. P. Veselý, ako ukazuje jeho *Universa philosophia* z r. 1766—1767, je stúpencom Kopernika a atomista, pričom správne odlišuje „ozajstnú existenciu“ od „zmyslovej vnímateľnosti telies“.

Protirečenie scotizmu a tomizmu v 18. stor. neprekročilo hranice logiky a filozofie náboženstva a nemalo rozdielny vplyv na integrovanie novej filozofickej a prírodovednej problematiky do prác našich filozofov.

To možno považovať za dôkaz toho, že smer vývoja filozofie určuje súčinnosť vlastného, ďalej celkového kultúrneho kontextu a ďalších determinánt a tiež za dôkaz toho, že toto protirečenie má vzhľadom na protirečenie medzi scholastickou a novovekou filozofiou nižší stupeň podstatnosti a všeobecnosti, čo sa premieta do rovnakého spôsobu osvojovania si novovekej filozofie a vedy a rovnakého modifikovania pôvodného scholastického systému.

Táto charakteristika je zároveň dôkazom opodstatnenosti označovať obdobie 17. a 18. stor. v syntetických dejinách ako obdobie vedeco-teoretických snáh. Predbežná analýza uvedeného nového materiálu ukazuje, že takéto úsilie je pre toto obdobie skutočne typické.

Považovali sme za užitočné ukázať na scotistickú tradíciu u nás, ale v ďalšom výklade jej už nebudeme venovať osobitnú pozornosť práve z uvedených dôvodov.

Domnievame sa však, že tento filozofický smer u nás treba do syntetických dejín zaradiť ako dokument systematickej výuky filozofie v kláštorných školách, dokázateľný už od 15. stor. a v 18. stor. zasa ako s trnavskou univerzitou paralelné vedecko-teoretické úsilie podobnej úrovne.

Myslíme si, že pri posudzovaní pokrokovosti a rozvinutosti filozofie tohto obdobia má — ako ukazujú už doterajšie indikácie v spracovaní tejto problematiky — rozhodujúci vplyv napätie vyplývajúce z protirečenia teologickej filozofie a novovekých vedeckých a filozofických iniciatív ako konkretizácie v úvode postulovaného problému — protirečenie medzi objektívnym spoločenským určením univerzity a vlastným, vnútorným vývinom poznania. „... profesori trnavskej univerzity boli svetonázorovo rozpoltení. Spôsobilo to najmä ich štúdium súčasných experimentálnych, prírodných vied, ktorých výsledky ich často nútili revidovať staré teologické náuky. Pravda, nebola to revízia otvorená, ktorú ich dogmatizmus nepripúšťal, ale svojrázna, zaodetá do teologického rúcha. Je veľmi zaujímavé sledovať boj teológie s vedou v ich názoroch a ustupovanie raz vedy, druhý raz teológie. Možno však povedať, že veda dosiahla u nich vcelku pekné výsledky... V starom rúchu tu často badať nový obsah, pokrokový a vývojaschopný.“ [5, s. 51]

Takmer výlučne scholasticky orientovaná filozofia 17. stor. nadobúda pod vplyvom protireformačného boja nové podoby. Uvedme niekoľko pozitív. Aj keď filozofická produkcia za prvých päťdesiat rokov existencie trnavskej univerzity nie je veľmi obsiahla, v 2. pol. 17. stor. sa objavujú ojedinele, začiatkom 18. stor. už častejšie diela, ktoré zamieraním prekračujú scholastickú koncepciu (Szentivanyiho Miscellanea, kde prírodnej filozofii venuje najdlhšiu rozpravu, Akaiova Cosmographia a iné môžu byť príkladom). Prírodovedecké disciplíny sú teda súčasťou široko chápanej filozofie, ktorá je zase — a to nielen podľa učebného poriadku — podriadenou disciplínou teológie. Napriek tomu význam filozofie scholastika nezaznávala, ale práve *cez ňu* venovala pozornosť prírodným vedám.

Ako ďalší pozitívny, pokroku napomáhajúci fakt treba uviesť erudíciu a profesionalizáciu vo výuke filozofie. Veď len za prvé obdobie trvania trnavskej univerzity pôsobili tu desiatky profesorov filozofie, ktorí (aj keď to ich publikované názory vždy neprehrádzajú) poznali európsku vedeckú i filozofickú tvorbu, aj predpoklady a reflexie ideových stretnutí 16.—17. stor.

Tak aj v období do reformy nie je idealizmus trnavských filozofov totožný s predchádzajúcimi formami scholastickej filozofie: postupne a pomaly v ňom kryštalizuje polarizácia názorov na nábožensko-idealistické a na vedecko-filozofické problémy ako prípravná cesta k skutoč-

nému prelomu v scholastickej filozofickej tradícii, ktorý nastal až v pol. 18. stor.

Pritom treba mať na zreteli, že v rámci tejto filozofie ide aj o kontinuitu, aj keď prvoradá je prekonanie pôvodného, zvedčenia názorov, zápas o pravdu, pokrok. Inými slovami ide o preskupenie pomeru vedeckého a náboženského v rámci jediného systému, a to pomeru, o ktorý vo forme vzťahu právd viery a právd rozumu scholastika od svojho vzniku neustále usilovala, ibaže už neplatí vertikálna hierarchia usporiadania, smerujúca od výsledkov jednotlivých vied cez filozofiu k najvyššie postavenej teológii ako najdokonalejšiemu poznaniu v rámci určitej sumy, ktorú umožňoval dobový stav poznania. V 18. stor. sa zladenie viery a rozumu už pohybuje akoby na horizontálnej osi poznávania, zákonite posúvajúť ťažisko v jednotlivých problémoch pod tlakom postupujúceho filozofického i špeciálnovedného poznania čoraz viac k vede než k scholastickej filozofii.

Tak sa vo filozofických prácach pomerne jasne oddelila problematika teológie, filozofie náboženstva ako metafyzickej disciplíny — tzv. prirodzenej teológie na rozdiel od racionálnej — od gnozeologických, logických i prírodnofilozofických problémov. V týchto sa redukovala kompetencia autorít ako kritéria pravdy, čiastočne sa diferencovali metódy [špekulácia oproti pozorovaniu, zmyslovej evidencii, experimentu] a otvoril sa priestor pre prijatie pokrokových názorov na pôde filozofie.

Tento horizontálny pohyb možno dokumentovať na výsledkoch činnosti prvého a druhého obdobia pôsobenia trnavskej univerzity, v druhom období po reforme porovnaním vývoja v traktovaní prírodnofilozofickej problematiky u starších profesorov a J. B. Horvátha a aj porovnaním riešenia jednotlivých problémov u rozličných autorov. Každý z nich totiž neprenikol do každej oblasti rovnako výrazne v poznaní, príp. integrovaní či kritike určitého problému napriek častej podobnosti až zhode vo forme i obsahu riešenia iných otázok.

Predchádzajúce kultúrne a odborné zaostávanie sa postupne znižuje, intervaly poznávania a prijímania európskej filozofie sa skracujú až na minimum (napr. Horváthova kritika Kanta).

Popri vnútorných príčinách vlastných rozvíjajúcemu sa poznaniu pozitívnu úlohu tu má aj uvoľňovanie svetonázorového tlaku a jeho konkrétne podoby v živote trnavskej univerzity.

Proces diferenciacie, zvedčovania názorov sa nezastavuje pri odlišovaní kompetencie vedeckej a scholastickej filozofie, ale aj v oblasti vedy polarizuje v jednotlivých otázkach bez toho, že by sa trnavskí autori vo všetkom dôsledne pripojili k jednému vyhranenému smeru. Erudícia ich však aj v tejto polarizácii veľmi často a veľmi presne vedie v jednotlivých otázkach k progresívnejšiemu riešeniu (napr. prijímajú Newtonovu, nie descartovskú mechaniku, heliocentrizmus a nie geocentrizmus atď.).

Ak vzhľadom na zameranie tejto štúdie ponechávame bokom analýzu

formy a obsahu scholastických častí či rezíduí filozofických prác tohto obdobia, môžeme odhaliť špecifickú podobu osvojovania si vývinu filozofie a vedy, určiť jej konkrétne znaky a zhodnotiť tak podobu filozofie na trnavskej univerzite a jej miesto v dejinách filozofickej tradície na Slovensku.

Treba pritom — ako doterajšie úvahy naznačujú — hodnotiť jednotlivé postoje trnavských autorov v jednotlivých filozofických disciplínach a konkrétnych otázkach ako a nakoľko korešpondujú s takými dobovo progresívnymi a k materializmu tendujúcimi ideami, prípadne ich stránkami, aké stelesňovala Newtonova fyzika, heliocentrizmus, lúnia empirizmu a lúnia racionalizmu i deizmu.

Túto popularizáciu môžeme podporiť konkrétnym materiálom. V prírodnofilozofických názoroch má takmer zanedbateľný vplyv Descartes, čo je prejavom vedeckej aktuálnosti Trnavčanov, lebo v 18. stor. je interpretácia prírodného diania úplne pod vplyvom Newtona, zato rešpektujú určité aspekty jeho racionalizmu v logike a gnozeológii.

Prijatie Newtona otvára cestu k postupnému prijatiu heliocentrizmu (od geocentrika Szentiványiho cez Akaia, ešte r. 1737 stúpenca Tycha de Brahe, k Revickému a Jaslinskému, ktorí prijímajú Kopernika ako hypotézu; Horváth sa prvý hlási k Newtonovi priamo a M. Pankl r. 1790 dokonca kritizuje zotrvávanie pri hypotetickom charaktere heliocentrizmu), k mechanicizmu, k uznávaniu prírodnej zákonitosti, kauzality prírodného diania. V tejto problematike sa dostávali k jadru a tým i do zásadných konfliktov protirečenia teológie a vedy, keď mali zladíť princípy dokázateľne platné pre prírodné dianie so scholastickými východiskami, ako boli boh, akt stvorenia atď. „Dostávajú sa k základnému momentu novovekej prírodnej filozofie: nechcú stanoviť ciele vecí, na to nepokladajú človeka za schopného, ale určiť pôsobiace príčiny, priebeh javov a mechanickú zákonitosť. Teleologické nazeranie trnavských fyzikov vystriedal mechanicizmus, názor, v ktorom sa empirizmus a racionalizmus navzájom vcelku zhodli.“ [1, s. 110]

Preto pri vysvetľovaní základnej kategórie, akou je pohyb, zostali na pol ceste. Vo všeobecnosti prijímajú názor, že pohyb je hmote transcendentný, ale súčasne pripúšťajú, že telesá sa pohybujú aj podľa síl a vzťahov jestvujúcich medzi nimi, čiže imanentných. Horváth napr. to formuluje tak, že „nič neprekáža tomu, aby sme obmedzené sily pripísali telesám postrádajúcim život“. Robia tak miesto pre akt stvorenia a ďalšiu súčinnosť boha so svetom a úmerne s tým, do akej miery akceptujú vedecké poznatky, sa približujú k deizmu.

V gnozeológii zasa polemika trnavských filozofov osciluje medzi dvoma koncepciami: racionalistickým uznávaním vrozených ideí a empirickým zdôrazňovaním skúsenostnej povahy nášho poznania. To, že sa hlásia v podstate k empirickej interpretácii poznania, je nepochybne dobovo pokrokové, aj keď tu paradoxne pozitívnym spôsobom prispelo ich aristotelovské východisko a objektívny idealizmus. Z týchto pozícií

bojovali proti subjektívnemu idealizmu i proti vrodeným ideám. A tieto pozície im tiež bránili sklúzať k totálnemu mechanizmu, k prehliadaniu kvalitatívnej odlišnosti štruktúr skutočnosti. Uznávajú nezávislú existenciu objektu, jeho poznateľnosť, možnosť zdokonaľovania poznania, aj keď toto stanovisko je motivované teologicky, vcelku zostávajú v predkritickom štádiu gnozeológie.

Pôsobenie trnavskej univerzity môžeme hodnotiť ako obdobie, kedy síce nevznikli nové pôvodné systémy a ani jestvujúce si u nás nenašli bezvýhradných stúpcov, zato sa zrodilo veľmi cenné úsilie o integrovanie nových vedeckých poznatkov a názorov.

V súvislosti s nasledujúcim obdobím možno povedať, že osvietenstvo anticipuje širokou vzdelanosťou a odvahou vysloviť hodnotenie myšlienok veľkých filozofov, snahu rozvinúť vlastné, i keď eklektické názory. Františkánske školstvo k prenikaniu osvietenstva zasa prispelo jednak tradičnou výukou v národnom jazyku a duchu, čo vyplývalo z jeho orientácie a poslania a na prelome 17. a 18. stor. aj z cieľavedomej snahy o národnú samostatnosť provincií na území Slovenska (r. 1727 prebojovali národnostný štatút) a neskôr taktiež svojím aktívnym zástojom v procese národného uvedomovania.

LITERATÚRA

1. CSAPODI, C.: Két világ határán. In: Századok 79—80, roč. 1945—1946.
2. JUROVSKÝ, S.: Filozofia Martina Szentiványiho. Bratislava 1944.
3. Kapitoly z dejín slovenskej filozofie. Bratislava 1957.
4. Pamiatke trnavskej univerzity. Trnava 1935.
5. Prehľad dejín slovenskej filozofie. Bratislava 1965.
6. Trnavský zborník. Bratislava 1935.
7. VÁROSSOVÁ, E.: Dejiny slovenskej filozofie a kategória protirečenia. In: Filozofia 1978, č. 3.
8. VARSÍK, B.: Národnostný problém trnavskej univerzity. Bratislava 1938.
9. VARSÍK, B.: Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody. Bratislava 1932.
10. Z dejín vied a techniky na Slovensku. Zv. VI. Bratislava 1972.
11. VESELÝ, P.: Univerza philosophia. Hlohovec 1766—1767. In: Gajdoš, V.: Františkánska filozofia na Slovensku. Dizertačná práca. Bratislava 1936.

ФИЛОСОФИЯ В ПЕРИОД ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТРНАВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Марианна Оравцова

Настоящая статья представляет собой конкретизацию методологических приемов историко-философского исследования применительно к первоисточникам словацкой философии XVII и XVIII вв. в период деятельности Трнавского университета. В ней рассматриваются общественно-исторический, культурный контекст и собственно философская традиция как детерминанты, участвующие в формировании характера философии данного периода. Обращается также внимание на проблематику единой периодизации истории словацкой философии.

Возникновение, деятельность и цели Трнавского университета реализовались параллель-

но в двух планах: общественно-политическом и профессионально-культурном. Эта двойная ориентация решающим образом отразилась на содержании и форме культивирования философии. Во всей истории философии в Трнавском университете именно эта двойственность обязательного религиозного и научно-теоретического постулатов является как бы горизонтальной осью, на которой происходит противоречивое развитие. Поэтому при оценке прогрессивности и степени развития философии этого периода у нас решающее значение имеет напряженность, вытекающая из противоречия теологическо-философских и новых естественнонаучных инициатив, и преодоление этого противоречия.

DIE PHILOSOPHIE ZUR ZEIT DES WIRENS DER UNIVERSITÄT ZU TRNAVA

Mariana Oravcová

Der vorgelegte Beitrag stellt eine Konkretisierung methodologischer Verfahren philosophiegeschichtlicher Untersuchung anhand des Quellenmaterials der slowakischen Philosophie des 17. und 18. Jahrhunderts zur Zeit des Wirkens der Universität zu Trnava dar. Er analysiert den gesellschaftlich-historischen und kulturellen Kontext sowie die eigene philosophische Tradition als den Charakter der Philosophie im erwähnten Zeitraum mitgestaltende Determinanten. Er widmet sich auch der Problematik einheitlicher Periodisierung slowakischer Philosophiegeschichte.

Gründung, Wirken und Ziels der Universität zu Trnava vollzogen sich parallel auf gesellschaftlich-politischer und fachlich-kultureller Ebene. Diese doppelgleisige Ausrichtung schlug sich in Inhalt und Form der Philosophiepflege nieder. In der ganzen Philosophiegeschichte, die mit dem Bestehen der Universität zu Trnava verbunden ist, bildet gerade diese Doppelgleisigkeit des verpflichtenden religiösen und des wissenschaftlich-theoretischen Postulats quasi eine horizontale Achse, auf der sich die widersprüchliche Entwicklung abspielt. Für die Beurteilung der Fortschrittlichkeit und Entwickeltheit der Philosophie dieser Zeit bei uns, hat die Spannung, die sich aus dem Widerspruch theologisch-philosophischer und neuzeitlicher naturwissenschaftlicher Initiativen ergibt sowie die Überwindung dieses Widerspruchs ausschlaggebende Bedeutung.